

dan de helft: 53%. De boterproductie wist men naar verhouding een tikje hoger te houden: 55%, maar de kaasproductie moest sterker dalen: tot 39%. Al deze cijfers geven de gemiddelden voor het jaar '43 weer; in '44 werd de daling voortgezet. Van de ruim 800 zuivelfabrieken waren toen meer dan 200 gesloten.

Uiteraard betekende de inkrimping van de veestapel ook dat er, nadat het ingeleverde vee, voorzover niet naar Duitsland uitgevoerd, geslacht was, voortaan minder vlees ter beschikking van de consumenten kwam. Afgezien van wat aan clandestien geslacht vlees in de verkoop kwam, daalde de rundvleesproductie in drie jaar tijd tot de helft, de varkensvleesproductie tot een zesde.¹ Nemen wij rundvlees en varkensvlees samen, dan werd in '38 in ons land 360 000 ton vlees geproduceerd; 5 000 ton werd ingevoerd, 32 000 ton uitgevoerd – er restte voor de Nederlandse consumenten ruim 330 000 ton. In '43 was voor de binnenlandse markt (dat sloot de leveranties aan de *Wehrmacht* in) via de officiële kanalen nog maar 123 000 ton beschikbaar.

Ook de veehouders waren aan scherpe controle onderworpen. Elk stuk vee was geregistreerd (zelfs 'in kaart gebracht'; er was een tekening van de huidvlekken gemaakt) en de Plaatselijke Bureauhouder wist hoeveel melk normaal door elke boerderij afgeleverd moest worden. Die aflevering werd natuurlijk bij de zuivelfabriek bijgehouden. Voor het slachten van vee was een vergunning nodig van de Nederlandse Veehouderijcentrale (later van het bedrijfsschap voor vee en vlees) – al die reglementering maakte ook het bestaan van de veehouder er niet gemakkelijker op.

★

Twee punten willen wij nog behandelen die op de akkerbouwers en veehouders tezamen betrekking hebben: de paardenvorderingen en de klompvoorziening.

In de akkerbouw speelde het paard natuurlijk een grotere rol dan in de veehouderij maar ook de veehouders konden hun paard al voor de hooioogst en het mestrijden (de helft van alle mest die in ons land gebruikt werd, was stalmest) moeilijk missen. De *Wehrmacht* maakte voor tractie in overwegende mate van paarden gebruik (met de Engelse en Amerikaanse legers vergeleken, was het Duitse in dat opzicht bepaald ouderwets) en het

¹ Vooral op het platteland waren er veel mensen die tijdens de bezetting geiten en konijnen gingen houden.